

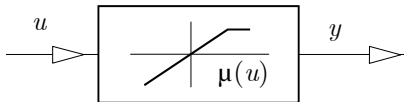
1 Wstęp

Metoda funkcji opisującej służy do badania stabilności pewnego typu nieliniowych układów automatycznej regulacji. W układach tych obiekt jest dynamiczny i liniowy, natomiast regulator jest statyczny i nieliniowy. Metoda ta wykorzystuje ideę rozwinąć funkcji periodycznej w szereg trygonometryczny, czyli Fouriera.

2 Funkcja opisująca elementu nieliniowego

2.1 Szereg trygonometryczny

Załóżmy, że statyczny element nieliniowy o wejściu u i wyjściu y ma charakterystykę $\mu(u)$, rys. 2.1.

Rys. 2.1: Element nieliniowy o charakterystyce $\mu(u)$.

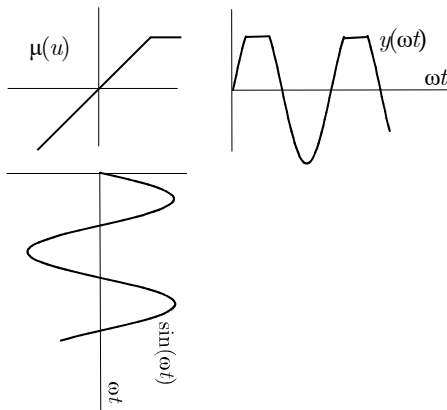
Jeśli zatem

$$u(t) = A \sin(\omega t), \quad (2.1)$$

to

$$y(t) = \mu(A \sin(\omega t)) \quad (2.2)$$

jest sygnałem periodycznym, patrz rys. 2.2.

Rys. 2.2: Sygnały $u(t)$ i $y(t)$ elementu nieliniowego o charakterystyce $\mu(u)$.

Jego rozwinięciem w szereg Fouriera jest

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_n \sin(n\omega t) + \frac{1}{2}b_0 + \sum_{n=1}^{\infty} b_n \cos(n\omega t),$$

gdzie

$$a_n = \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} y(\omega t) \sin(n\omega t) d(\omega t), \quad n = 1, 2, \dots, \quad (2.3)$$

$$b_0 = \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} y(\omega t) d(\omega t),$$

$$b_n = \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} y(\omega t) \cos(n\omega t) d(\omega t), \quad n = 1, 2, \dots \quad (2.4)$$

Uwaga 2.1 Jeżeli $\mu(u)$ jest funkcją nieparzystą, to taką jest także $y(t)$ i w rezultacie $b_0 = b_1 = \dots = 0$.

Uwaga 2.2 Skończony szereg

$$s_N(t) = \sum_{n=1}^N a_n \sin(n\omega t) + \frac{1}{2}b_0 + \sum_{n=1}^N b_n \cos(n\omega t)$$

jest przybliżeniem funkcji $y(t)$. Błąd tego przybliżenia, czyli $\int_0^{2\pi} (s_N(\omega t) - y(\omega t))^2 d(\omega t)$, maleje do zera, gdy $N \rightarrow \infty$, o ile $\int_0^{2\pi} y^2(\omega t) d(\omega t) < \infty$.

2.2 Definicja funkcji opisującej

Definiujemy teraz nowy element nieliniowy, rys. 2.3. Przy pobudzeniu sygnałem sinusoidalnym (2.1) na jego wyjściu pojawia się

$$w(t) = a \sin(\omega t) + b \cos(\omega t),$$

gdzie

$$a = \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} y(\omega t) \sin(\omega t) d(\omega t),$$

$$b = \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} y(\omega t) \cos(\omega t) d(\omega t),$$

czyli jedynie pierwsza harmoniczna sygnału $y(t)$ w (2.2), czyli ta, dla której $n = 1$, bowiem $a = a_1$, $b = b_1$, patrz (2.3) i (2.4).

Przy tym szczególnym pobudzeniu zachowuje się on pod pewnym względem jak system liniowy, gdyż jego sygnał wyjściowy nie zawiera wyższych harmonicznych, czyli $\sin(2\omega t)$, $\cos(2\omega t)$, $\sin(3\omega t)$, $\cos(3\omega t)$ itd.

Jest oczywiste, że

$$U(s) = A \frac{\omega}{s^2 + \omega^2}$$

oraz

$$W(s) = a \frac{\omega}{s^2 + \omega^2} + b \frac{s}{s^2 + \omega^2}.$$

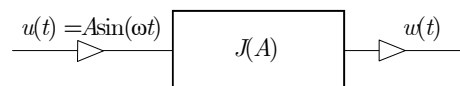
Zatem

$$\frac{W(s)}{U(s)} = \frac{a}{A} + \frac{b}{A\omega} s,$$

skąd wynika, że

$$\left. \frac{W(s)}{U(s)} \right|_{s=j\omega} = \frac{a}{A} + j \frac{b}{A},$$

co jest podstawą dla definicji funkcji opisującej.

Rys. 2.3: Element nieliniowy o funkcji opisującej $J(A)$.

Definicja 2.1 (funkcja opisująca) Funkcją opisującą elementu $\mu(\cdot)$ nazywamy

$$J(A) = \frac{a}{A} + j \frac{b}{A}.$$

Jeśli charakterystyka elementu nieliniowego $\mu(\cdot)$ jest funkcją nieparzystą (tzn. jeśli $\mu(-u) = -\mu(u)$ dla wszystkich u), to $y(t)$ także. W rezultacie $b_n = 0$ dla wszystkich n . Wówczas $J(A) = a_1/A$.

Funkcja opisująca $J(A)$ jest jedynie przybliżeniem nieliniowego elementu o charakterystyce $\mu(u)$ przedstawionego na rys. 2.1. Jest ona natomiast dokładna wobec elementu pokazanego na rys. 2.3, pod warunkiem jednak że pobudzenie jest sinusoidą.

Zauważmy na koniec, że definicja funkcji opisującej w oczywisty sposób nawiązuje do pojęcia transmitancji widmowej.

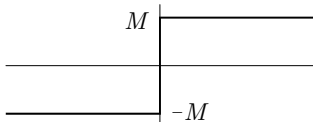
3 Funkcje opisujące wybranych elementów nieliniowych

Wyznamy teraz funkcje opisujące kilku elementów nieliniowych.

3.1 Przekaznik dwupołożeniowy

Charakterystyka przekaznika dwupołożeniowego, patrz rys. 3.1, wyraża się wzorem:

$$\mu(u) = \begin{cases} -M, & \text{dla } u < 0 \\ M, & \text{dla } u \geq 0. \end{cases}$$

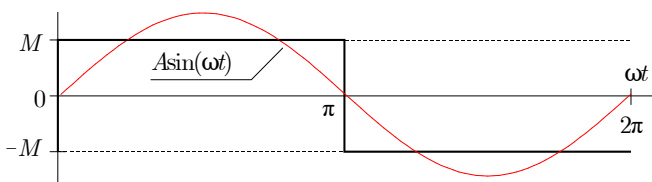
Rys. 3.1: Charakterystyka przekaznika dwupołożeniowego.

Jego sygnał wyjściowy, przy pobudzeniu sinusoidalnym, pokazany jest na rys. 3.2. Jest on falą prostokątną o amplitudzie M . Ponieważ jest ona funkcją nieparzystą, zatem $b = 0$, patrz Uwaga 2.1, natomiast

$$a = \frac{2M}{\pi} \int_0^{\pi} \sin(\omega t) d(\omega t) = \frac{2M}{\pi} \int_0^{\pi} \sin t dt = \frac{4M}{\pi}.$$

W rezultacie

$$J(A) = \frac{4M}{\pi A}. \quad (3.1)$$

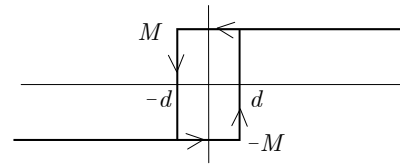
Rys. 3.2: Pobudzenie sinusoidalne i wyjście przekaznika dwupołożeniowego.

3.2 Przekaznik z dwupołożeniowy z histerezą

Przekaznik dwupołożeniowy z histerezą ma charakterystykę jak na rys. 3.3. Jego sygnał wyjściowy pokazują natomiast rys. 3.4.

Zatem

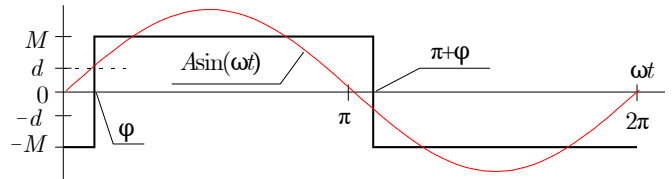
$$\begin{aligned} a &= \frac{2M}{\pi} \int_{\varphi}^{\pi+\varphi} \sin(\omega t) d(\omega t) = \frac{2M}{\pi} \int_{\varphi}^{\pi+\varphi} \sin t dt \\ &= \frac{4M}{\pi} \cos \varphi = \frac{4M}{\pi} \sqrt{1 - \frac{d^2}{A^2}}, \end{aligned}$$

Rys. 3.3: Charakterystyka przekaznika dwupołożeniowego z histerezą

ponieważ $A \sin \varphi = d$. Podobnie $b = -(4M/\pi) \sin \varphi = -(4M/\pi)(d/A)$. W rezultacie

$$J(A) = \frac{4M}{\pi A} \left(\sqrt{1 - \frac{d^2}{A^2}} - j \frac{d}{A} \right).$$

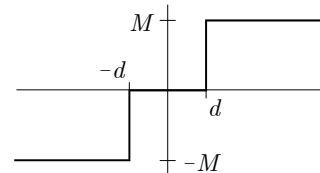

Rys. 3.4: Pobudzenie sinusoidalne i wyjście przekaznika dwupołożeniowego z histerezą; $A \sin \varphi = d$, $A \sin(\pi + \varphi) = -d$.

3.3 Przekaznik trójpokożeniowy

Charakterystyką przekaznika trójpokożeniowego, rys. 3.5, jest:

$$\mu(u) = \begin{cases} -M, & \text{dla } u \leq -d \\ 0, & \text{dla } -d < u < d \\ M, & \text{dla } u \geq d. \end{cases}$$

Rys. 3.5: Charakterystyka przekaznika trójpokożeniowego.

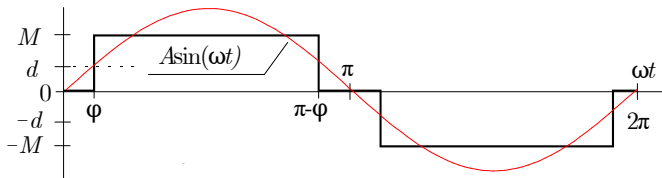
Jego wyjście pokazane jest na rys. 3.6. Jest oczywiste, że $b = 0$. Ponadto, dla $A < d$ mamy $a = 0$. Dla $A \geq d$, natomiast

$$\begin{aligned} a &= \frac{2M}{\pi} \int_{\varphi}^{\pi-\varphi} \sin(\omega t) d(\omega t) = \frac{2M}{\pi} \int_{\varphi}^{\pi-\varphi} \sin \tau d\tau \\ &= \frac{4M}{\pi} \cos \varphi, \end{aligned}$$

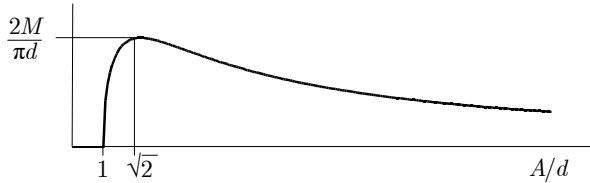
przy czym φ jest takie, że $A \sin \varphi = d$, co oznacza, że $\cos \varphi = \sqrt{1 - (d/A)^2}$. W rezultacie $a = (4M/\pi) \sqrt{1 - (d^2/A^2)}$. Ostatecznie

$$J(A) = \begin{cases} 0, & \text{dla } 0 \leq A \leq d, \\ \frac{4M}{\pi A} \sqrt{1 - \frac{d^2}{A^2}}, & \text{dla } A > d. \end{cases}$$

Jak można wyliczyć $\max_A J(A) = 2M/\pi d$, która to wartość jest osiągana dla $A = \sqrt{2}d$, patrz rys. 3.7. Zauważmy, że dla $d = 0$ mamy do czynienia z przekaznikiem dwupołożeniowym o funkcji opisującej (3.1).

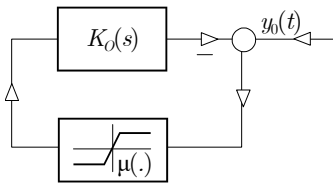
Rys. 3.6: Pobudzenie sinusoidalne i wyjście przełącznika trójpołożeniowego; $A \sin \varphi = A \sin(\pi - \varphi) = d$.

Rys. 3.7: Wykres funkcji $J(A/d)$ przełącznika trójpołożeniowego.

4 Automatyczna regulacja

Zajmiemy się teraz układem automatycznej regulacji, w którym regulator jest statycznym elementem nieliniowym o charakterystyce $\mu(\cdot)$, patrz rys. 4.1. Interesować nas będzie to, czy w stanie ustalonym wystąpią w nim oscylacje.

Rys. 4.1: Układ automatycznej regulacji z regulatorem o charakterystyce $\mu(\varepsilon)$.

Analizie poddamy układ, w którym rzeczywisty nieliniowy regulator zastąpiono elementem o funkcji opisującej $J(A)$, czyli jego przybliżeniem, patrz rys. 4.2. Za względu na to przybliżenie wnioski odniesione do rzeczywistego układu mogą być obciążone błędami. Zakładamy przy tym, że $y_0(t) \equiv 0$ dla $t \geq 0$.

Jeśli zatem w systemie mają miejsce drgania sinusoidalne, tzn. jest tak, że

$$\varepsilon(t) = A \sin(\omega t), \quad (4.1)$$

to, na mocy definicji funkcji opisującej,

$$\left. \frac{W(s)}{E(s)} \right|_{s=j\omega} = J(A).$$

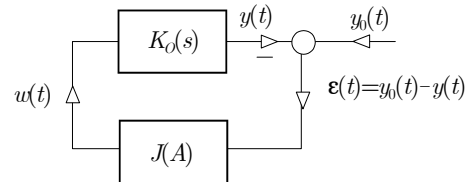
Ponieważ $E(s) = -K_O(s)W(s)$, a więc

$$\left. \frac{W(s)}{E(s)} \right|_{s=j\omega} = \frac{1}{-K_O(s)} \Big|_{s=j\omega} = -\frac{1}{K_O(j\omega)}.$$

Porównując prawe strony otrzymanych wyrażeń dochodzimy do wniosku, że parametry drgań (4.1) są rozwiązaniem równania

$$J(A)K_O(j\omega) = -1.$$

Jeśli zatem rozwiązaniem tego równania jest np. para (A^*, ω^*) , to $\varepsilon(t) = A^* \sin(\omega^* t)$. Należy zaznaczyć, że, jak później zobaczymy, równanie to może nie mieć rozwiązania, może mieć jedno albo więcej.

Rys. 4.2: Układ automatycznej regulacji z regulatorem o funkcji opisującej $J(A)$.

Wniosek 4.1 Warunkiem wystąpienia drgań jest istnienie rozwiązania równania

$$K_O(j\omega) = -\frac{1}{J(A)}. \quad (4.2)$$

5 Przykłady układów automatycznej regulacji

5.1 Przełącznik dwupołożeniowy

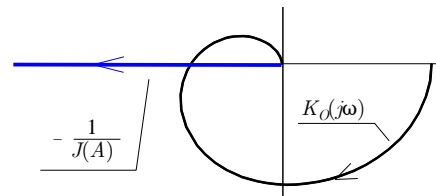
Obiekt inercyjny trzeciego rzędu ma transmitancję

$$K_O(s) = \frac{k}{(T_1 s + 1)(T_2 s + 1)(T_3 s + 1)},$$

natomiast regulator jest dwupołożeniowy. Na rys. 5.1 przedstawiono wykres jego charakterystyki amplitudowo-fazowej i funkcji

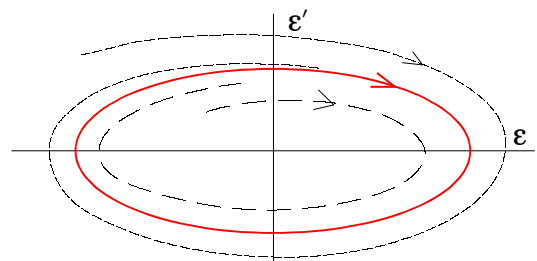
$$-\frac{1}{J(A)} = -\frac{\pi A}{4M}$$

przełącznika.

Rys. 5.1: Przełącznik dwupołożeniowy, Wykres $K(j\omega)$ i $1/J(A)$.

Strzałki pokazują odpowiednio kierunek wzrostu A i ω . Punkt ich przecięcia wyznacza parametry drgań (A^*, ω^*) . Częstotliwość odczytuje się z wykresu $K(j\omega)$, amplitudę z wykresu $-1/J(A)$.

Rys. 5.2: Przełącznik dwupołożeniowy, trajektorie sygnału $\varepsilon(t)$ na płaszczyźnie $(\varepsilon, \varepsilon')$.

Drgania o amplitudzie mniejszej niż A^* będą narastać, bowiem dla $A < A^*$ zachodzi nierówność $-1/J(A^*) < -1/J(A)$, co oznacza, że wykres $K(j\omega)$ obejmuje punkt $-1/J(A)$ (patrz kryterium Nyquista). Na tej samej zasadzie, drgania o większej amplitudzie będą maleć, bowiem

dla $A > A^*$ wykres $K(j\omega)$ nie obejmuje punktu $-1/J(A)$. Zatem wyznaczony cykl drgań (A^*, ω^*) jest stabilny, co ilustruje rys. 5.2.

5.2 Przekładnik dwupołożeniowy z histerezą

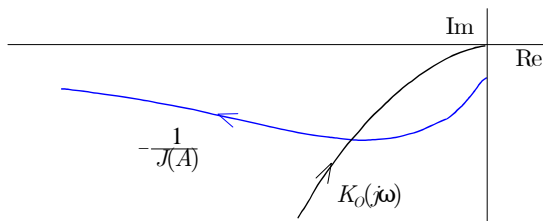
Obiekt całkujący z inercją ma transmitancję

$$K_O(s) = \frac{k}{s(Ts + 1)},$$

natomiast regulator dwupołożeniowy ma histerezą. Wykresy $K_O(j\omega)$ i

$$-\frac{1}{J(A)} = \frac{-\pi A}{4M} \left(\sqrt{1 - \frac{d^2}{A^2}} + j \frac{d}{A} \right)$$

przedstawione są na rys. 5.3. Miejsce przecięcia wykresów wyznacza parametry (A^*, ω^*) drgań sygnału $\varepsilon(t)$. Wykres trajektorii jest podobny do przedstawionego na rys. 5.2. Cykl graniczny jest stabilny.

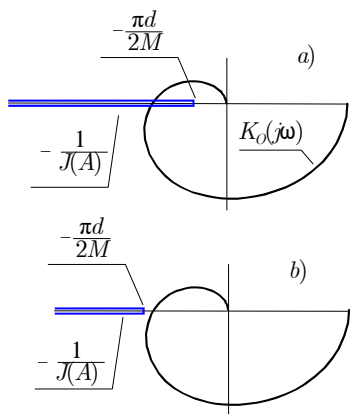
Rys. 5.3: Przekładnik dwupołożeniowy z histerezą. Wykres $K(j\omega)$ i $-1/J(A)$.

5.3 Przekładnik trójpołożeniowy

Obiekt inercyjny trzeciego rzędu ma transmitancję

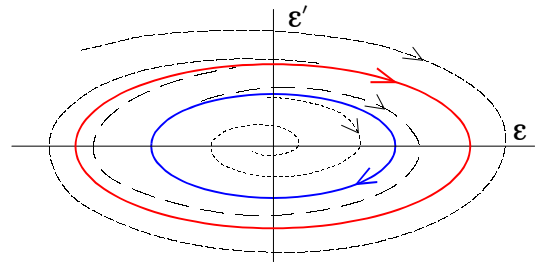
$$K_O(s) = \frac{k}{(T_1s + 1)(T_2s + 1)(T_3s + 1)},$$

natomiast regulator jest trójpołożeniowy. Rys. 5.4 przedstawia wykresy $K_O(j\omega)$ i $-1/J(A)$. Ten drugi jest niejako podwójny, patrz rys. 3.7.

Rys. 5.4: Przekładnik trójpołożeniowy. Wykres $K(j\omega)$ i $-1/J(A)$.

W sytuacji a) równanie (4.2) ma dwa rozwiązania: (A_1, ω^*) i (A_2, ω^*) . Możliwe są zatem dwa cykle drgań, a mianowicie $\varepsilon_1(t) = A_1 \sin(\omega^*t)$ oraz $\varepsilon_2(t) = A_2 \sin(\omega^*t)$,

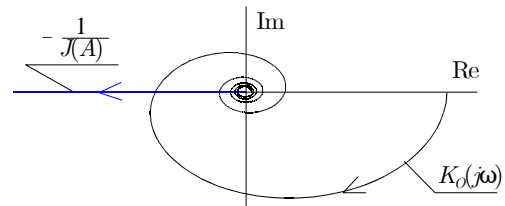

Rys. 5.5: Przekładnik trójpołożeniowy. Trajektorie sygnału $\varepsilon(t)$.

patrz rys. 5.5. W sytuacji b) drgań nie ma. Na zasadzie jak w przykładzie z przekładnikiem dwupołożeniowym, cykl o większej amplitudzie jest stabilny, natomiast ten o mniejszej jest niestabilny.

6 Obiekt z opóźnieniem

Obiekt ma transmitancję $K_O(s) = ke^{-\tau s}(Ts + 1)$, czyli jest inercyjny z opóźnieniem τ , natomiast regulator jest dwupołożeniowy. Równanie (4.2), rys. 6.1, ma wiele rozwiązań, co oznacza, że istnieje wiele cykli granicznych. Ten o największej amplitudzie jest stabilny, pozostałe są niestabilne.

Rys. 6.1: Obiekt z opóźnieniem, przekładnik dwupołożeniowy. Wykres $K(j\omega)$ i $-1/J(A)$.

7 Zakończenie

Na koniec należy przypomnieć, że przedstawiona analiza ma charakter przybliżony. Wnioski dotyczące wystąpienia drgań i wyznaczone parametry drgań są bowiem obciążone błędami wynikającymi z poczynionych przybliżeń.